



Etymologia, cz. 1

- [Etymologia, cz. 1](#)



Etymologia, cz. 1

Ważne daty

X-XVIII w. – okres oddziaływania języka łacińskiego na język polski

XIX w. – **etymologia** staje się dyscypliną naukową

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

II. W zakresie kompetencji kulturowych. Uczeń:

14. potrafi rozpoznać i poddać interpretacji w kontekście kultury greckiej i rzymskiej oraz kultur późniejszych następujące kluczowe zjawiska z zakresu tradycji antycznej i recepcji antyku:

- a) obecność tradycji greckiej i rzymskiej we współczesnym życiu publicznym i kulturalnym,
- b) przetworzenia motywów kulturowych greckich i rzymskich w kulturze późniejszej polskiej i światowej na płaszczyznach: literackiej, sztuk plastycznych, sztuk wizualnych.

III. W zakresie kompetencji społecznych. Uczeń:

5. dzięki poznaniu źródeł kultury polskiej, europejskiej i światowej staje się jej świadomym odbiorcą i uczestnikiem.

Nauczysz się

definiować pojęcie etymologia;

identyfikować polskie wyrazy wywodzące się z języka łacińskiego.

Quae est „etymologia”?

Etymologia est ōrātiō quā aut vēra, aut vērisimilis orīgō nōminis et ratiō expōnitur. Est dēmōnstrātiō, dēclārāns ex quā orīgine verba dēscendant. Etymologia, quae verbōrum orīginem inquirit, ā Cicerōne dicta est notātiō, quia nōmen ēius apud Aristotelem invenitur σύμβολον (symbolon), quod est nota. Nam verbum ā verbō ductum, id est vēriiloquum, ipse Cicerō quī finxit, reformīdat. Sunt quī vim potius intuitī, orīginātiōnem vocant. Haec habet aliquandō ūsum necessārium, quotiēs interpretātiōne rēs, dē quā quaeritur, eget. Ideōque in dēfīnitiōnibus assignātur etymologiae locus.

Definicja i tłumaczenie

Ćwiczenie 1

Po przeczytaniu tekstu w języku łacińskim, zaznacz, które z poniższych zdań są prawdziwe.

☐

Etymologia wyrazu jest pomocna przy interpretacji tekstu.

☐

Zadaniem etymologii jest badanie pochodzenia wyrazów i jego znaczenia.

☐

Zawsze wskazuje się jedynie pewne pochodzenie wyrazu.

Skąd pochodzi „Etymologia”?

Grecki wyraz *etymologia* wywodzi się ze słów *étymos* - *prawdziwy* i *lógos* - *słowo*. Oznaczał on więc *prawdziwe znaczenie słowa*. Polski wyraz *etymologia* używany jest w dwóch znaczeniach. Po pierwsze określa się nim dział językoznawstwa, który zajmuje się badaniem pochodzenia wyrazów oraz ich znaczeń, ale oznacza on również objaśnianie genezy jednego, konkretnego wyrazu, a także jego przemian znaczeniowych i fonetycznych.

Etymologia zrodziła się zapewne z ludzkiej ciekawości. Od dawna rozumiano już bowiem, że język nie jest tworem stałym i ulega ciągłym przemianom. Ludzie więc początkowo próbowali wyjaśniać te zmiany, opierając się na swojej intuicji i pomysłowości.

Niemalą inwencją twórczą wykazał się na przykład XVII-wieczny autor Wojciech Dembołęcki z Konojad, franciszkanin, pamiętnikarz i bardzo pomysłowy etymolog. Dembołęcki przekonany był, że najstarszym ze wszystkich języków był język słowiański i zarówno Bóg, jak i Adam i Ewa w raju mówili po polsku. Zygmunt Gloger, autor *Encyklopedji staropolskiej ilustrowanej*, tak opisuje tę postać: *słyszał Dembołęcki zagranicą jak wielu cudzoziemców wywodziło swój język i naród od stworzenia świata, a że Polacy byli dla niego narodem nad narody, zatem pozazdrościł tej wyższości innym i stąd powstało drugie jego dziełko, które dziwaczными wywodami zapewniło mu wiekopomny rozgłos wśród ziomków i w piśmiennictwie polkiem (...). W samym wykładzie jest dziwaczna mieszanina prawdy historycznej i baśni, zjednoczona dziwaczными wywodami etymologicznymi. Babilon według Dembołęckiego to - babie łono, Grek - grzeczny, Gallus - goły, Bachus to zepsuty wyraz Beczkoś, arystokracja została tak nazwana od parzystokroczenia, Azja powinna się nazywać Ożyją, bo w niej powstała czyli ożyła wszelka rzecz stworzona, żyjąca, Europa - Narodycą, bo się w niej wszystkie narody z pierwotnych azjatyckich słowiano-polaków potworzyły.*

Teorie Dembołęckiego budzą uśmiech, ale i dzisiaj niejednokrotnie podchodzimy z fantazją do pochodzenia niektórych wyrazów i wywodzimy np. nazwę *Częstochowa* od tego, że *często się chowa przed oczami pielgrzymów*. Taka etymologia nosi miano **etymologii ludowej** lub **etymologii naiwnej**.



Jan Breughel (Starszy), Peter Paul Rubens, „Raj i grzech pierworodny”, ok. 1617, Dom Maurycyego (Królewska Galeria Malarstwa), Haga, Holandia, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paradise_and_the_Fall_of_Man.jpg), domena publiczna

Ćwiczenie 2

Zaznacz, które z poniższych zdań jest prawdziwe. Pamiętaj, że tylko jedna odpowiedź jest prawidłowa.

- ☐ Zjawisko etymologii ludowej polega na objaśnianiu wyrazów według swojej fantazji, bez podstaw naukowych.
- ☐ Wyraz „etymologia” wywodzi się z języka łacińskiego.
- ☐ Słowo etymologia oznacza jedynie objaśnianie genezy jednego, konkretnego wyrazu.

Etymologia jako dziedzina nauki

W XIX wieku etymologia stała się już dziedziną nauki, bazującą na konkretnych regułach i prawidłowościach w zachodzeniu przemian językowych. Izabela Malmor, autorka *Słownika etymologicznego języka polskiego*, pisze o tej dyscyplinie w sposób następujący: *dzisiejsze studia etymologiczne polegają na ustaleniu pochodzenia wyrazu, czasu i sposobu jego powstania, odtworzenia i uzasadnienia jego pierwotnego brzmienia, budowy oraz wskazaniu przemian znaczeniowych i fonetycznych, jakim wyraz ten w ciągu wieków*

podlegał w oparciu o badania porównawcze języków bliżej lub dalej ze sobą spokrewnionych. Poszukiwania te są trudne i niejednokrotnie nie dają jednoznacznych rezultatów, gdyż etymolog w swoich badaniach musi się często opierać na szczątkach poszczególnych rodzin wyrazowych, nierzadko rozsianych po różnych spokrewnionych ze sobą językach.

Źródło: I. Malmor, *Czym jest etymologia? Czemu służą studia etymologiczne?*, [w:] *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. I, Warszawa-Bielsko Biała 2013, s. 7-8.

Pamiętajmy ponadto, że to właśnie język tworzy nasz obraz świata w warstwie werbalnej. Oznacza to, że na nasze słownictwo wpływają różne przemiany zachodzące w życiu społecznym. Etymolog więc przy prowadzeniu swoich badań nie może pomijać aspektu kulturowego i obyczajowego.

Ćwiczenie 3

Zaznacz, które z poniższych zdań są prawdziwe. Pamiętaj, że więcej niż jedna odpowiedź jest prawidłowa.

- ☐ Dla etymologa nie mają znaczenia zachodzące przemiany kulturowe.
- ☐ Etymolog prowadzi badania porównawcze języków ze sobą spokrewnionych.
- ☐ Etymologia stała się dziedziną nauki w XIX wieku.

Badania nad etymologią

Dzisiaj skupimy się na bardzo ważnym aspekcie badań etymologicznych, którym jest rozwój zasobu słów funkcjonujących w języku.

W pierwszej fazie swojego rozwoju, to jest około X-XI wieku, język polski zawierał około dwa tysiące jednostek leksykalnych, opisujących przede wszystkim życie codzienne ówczesnego człowieka. Wraz z rozwojem życia gospodarczego, politycznego i kulturalnego język się zmieniał i rozwijał. Bardzo istotnym aspektem zmian było oddziaływanie języków obcych na nasz język rodzimy. Język łaciński wpływał na nasz język przez blisko 800 lat, to jest od X do XVIII wieku. Nawet sobie nie uświadamiamy, jak wiele słów, których używamy na co dzień wywodzi się z języka łacińskiego. Poznajmy więc niektóre z nich.

Zadania

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Spójrz na podane poniżej łacińskie czasowniki oraz ich tłumaczenia. Jak myślisz, jakie polskie rzeczowniki mogły zostać utworzone na podstawie tych czasowników?

creō, creāre, creāvī, creātum tworzyć

FAWORYZACJA

lēgō, legere, lēgī, lectum czytać

FASCYNACJA

respiciō, respicere, respexī, respectum –
ogłądać się w tył, myśleć o kimś

IGNORANCJA

fascinō, fascināre, fascināvī, fascinātum
– urzezać, czarować

ASYSTENT

faveō, favēre, fāvī, fautum – wspierać,
pochwalać, aprobować

KREACJA

prōiciō, prōicere, prōiēcī, prōiectum –
wyrzucać, rzucać przed siebie

RESPEKT

ignōrō, ignōrāre, ignōrāvī, ignōrātum –
nie wiedzieć, być nieświadomym

PROJEKCJA

assistō, assistere, astitī – stać obok,
pomagać

MIKSTURA

misceō, miscēre, miscuī, mixtum –
mieszać, łączyć

LEGENDA

Ćwiczenie 6

Poniżej wypisane zostały definicje polskich wyrazów. Twoim zadaniem jest połączyć je w pary z odpowiadającymi im słowami oraz łacińskimi terminami, z których podane polskie pojęcia się wywodzą.

Spis dni całego roku, z podziałem na tygodnie i miesiące

Bonus bonus, ā, um - dobry

Ogród lub miejsce w ogrodzie przeznaczone do hodowli róż

Uniwersalny ūniversālis, ē - powszechny, ogólny

Teren, na którym uprawia się różne gatunki drzew i krzewów dla celów naukowo-badawczych i hodowlanych

Arboretum arbor, oris (f) - drzewo

Namiot z areną w środku, w którym odbywają się popisy akrobatyczne, występy kłownów, popisy tresowanych zwierząt

Kalendarz Kalendae, ārum (f) - pierwszy dzień miesiąca, Kalendy

Dodatkowe wynagrodzenie

Rozarium rosa, ae (f) - róża

Obejmujący całość, dotyczący wszystkiego lub wszystkich

Cyrk circus, ī (m) - cyrk, arena

Film pt. *Etymologia - część 1*

Film dostępny na portalu epodreczniki.pl

Film animowany pod tytułem Etymologia cz. II. Film przedstawia tabelę z czasownikami łacińskimi, polskimi słowem, które pochodzi od łacińskiego, jego znaczenie. Poniżej znajdują się kolejne kolumny tabeli: Czasownik łaciński Polskie słowo, które pochodzi od łacińskiego Znaczenie

1. ignōrō, ignōrāre, ignōrāvī, ignōrātum	ignorancja	nie wiedzieć, być nieświadomym
2. lēgō, legere, lēgī, lectum	legenda	czytać
3. (h)arēna, (h)arēnae (f)	arena	piasek, pokryta piaskiem arena w amfiteatrze
4. misceō, miscēre, miscuī, mixtum	mikstura	mieszać, łączyć
5. respiciō, respicere, respexī, respectum	respekt	oglądać się w tył, myśleć o kimś
6. computō, computāre, computāvī, computātum	komputer	liczyć, obliczać
7. prōiciō, prōicere, prōiēcī, prōiectum	projekcja	wyrzucać, rzucać przed siebie
8. arbor, -oris (f)	arboretum	drzewo
9. faveō, favēre, fāvī, fautum	faworyzacja	wspierać, pochwalać, aprobować
10. bonus, -ā, -um	bonus	dobry
11. ignōrō, ignōrāre, ignōrāvī, ignōrātum	ignorancja	nie wiedzieć, być nieświadomym
12. ūniversālis, -ē	uniwersalny	powszechny, ogólny
13. Kalendae, -ārum (f)	kalendarz	pierwszy dzień miesiąca, Kalendy
14. rosa, -ae (f)	rozarium	róża
15. fascinō, fascināre, fascināvī, fascinātum	fascynacja	urzezać, czarować
16. circus, -ī (m)	cyrk	cyrk, arena
17. ambulō, ambulāre, ambulāvī, ambulātum	ambulans	iść pieszo, przechadzać się
18. prōiciō, prōicere, prōiēcī, prōiectum	projektor	wyrzucać, rzucać przed siebie
19. misceō, miscēre, miscuī, mixtum	mikser	mieszać, łączyć
20. vōcālis, vōcāle (adi)	wokalistka/wokalista	dźwięczny, obdarzony pięknym głosem
21. assistō, assistere, astitī	asystent	stać obok, pomagać
22. creō, creāre, creāvī, creātum	kreacja	tworzyć

Ćwiczenie 7

Połącz w pary poznane w trakcie lekcji łacińskie słowa z ich polskimi tłumaczeniami. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika łacińsko-polskiego.

Prōiciō, prōicere, prōiēcī, prōiectum

Wyrzucać, rzucać przed siebie

Vōcālis, vōcāle (adi)

Iść pieszo, przechadzać się

Fascinō, fascināre, fascināvī,
fascinātum

Piasek, pokryta piaskiem arena
w amfiteatrze

(H)arēna, (h)arēnae (f)

Nie wiedzieć, być nieświadomym

Ambulō, ambulāre, ambulāvī,
ambulātum

Liczyć, obliczać

Ignōrō, ignōrāre, ignōrāvī, ignōrātum

Oglądać się w tył, myśleć o kimś

Respiciō, respicere, respexī, respectum

Dźwięczny, obdarzony pięknym głosem

Computō, computāre, computāvī,
computātum

Urzekać, czarować

Misceō, miscēre, miscuī, mixtum

Mieszać, łączyć

Słowniki

Słownik pojęć

Etymologia

polski wyraz *etymologia* używany jest w dwóch znaczeniach. Określa się nim dział językoznawstwa, który zajmuje się badaniem pochodzenia wyrazów oraz ich znaczeń, ale oznacza on również objaśnianie genezy jednego, konkretnego wyrazu, a także jego przemian znaczeniowych i fonetycznych.

Etymologia ludowa

nienaukowa etymologia, oparta na skojarzeniach, a nie na regułach językoznawstwa (np. „Częstochowa” od tego, że „często się chowa przed oczami pielgrzymów”).

Fonetyka

w dzisiejszej lekcji terminu „fonetyka” używamy dla określenia działu językoznawstwa zajmującego się opisem głosek danego języka. Należy jednak pamiętać, że „fonetyka” może również oznaczać artykulację głosek właściwą danemu językowi oraz zasób głosek jakiegoś języka.

Językoznawstwo

nauka o języku.

Słownik łacińsko-polski

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

Galeria dzieł sztuki



Jan Breughel (Starszy), Peter Paul Rubens, „Raj i grzech pierworodny”, ok. 1617, Dom Maurycego (Królewska Galeria Malarstwa), Haga, Holandia, [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Breughel_II_-_The_Garden_of_Eden_-_WGA01602.jpg), domena publiczna

Bibliografia

Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I, Warszawa 1900–1903, s. 313–314, s.v. Dembołęcki Wojciech.

I. Malmor, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. I, Warszawa–Bielsko Biała 2013.

Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I, Warszawa 1900–1903.

I. Malmor, *Czym jest etymologia? Czemu służą studia etymologiczne?*, [w:] Słownik etymologiczny języka polskiego, wyd. I, Warszawa-Bielsko Biała 2013